

Taudit taiteissa & taide taudeissa

Terveystieteiden keskuskirjaston Lux Humana –työryhmä järjesti 12.5.2008 Meilahden Biomedicumissa luentotilaisuuden otsikolla ”Taudit taiteessa ja taide taudeissa”. Paikalla oli noin 80 asiasta kiinnostunutta kuulijaa: lähinnä lääketieteen opiskelijoita ja ammattilaisia. Tilaisuus koostui kahdesta luennosta.

Miten historialliset kuvat on tulkittava

Ensimmäisen luennon piti lääketieteen ja kirurgian tohtori Heikki S. Vuorinen Helsingin yliopiston kansanterveystieteen laitokselta. Hän toimii myös lääketieteen historian dosenttina Helsingin ja Tampereen yliopistoissa. Luentonsa aiheena hänellä oli, miten historialliset kuvat sairauksista tulisi tulkita.

Lääketieteen ammattilaisia houkuttaa käyttää erilaisia kuvallisia esityksiä (kuvataideteoksia) tunnistettaessa tautien esiintyvyyttä niissä kulttuureissa, joista kirjalliset lähteet joko täysin puuttuvat tai ovat vajavia. Dosentti Vuorinen otti esityksessään esimerkkejä eri aikakausilta ja kulttuureista: muinainen Egypti, antiikin Kreikka ja Rooma, keskiaika ja uuden ajan alku Euroopassa sekä esi-kolumbiaaniset intiaanikulttuurit.

Taideteosten tulkinnassa on kuitenkin otettava huomioon kulttuurinen rajoittuneisuus, muistutti dosentti Vuorinen. On tunnistettava ne tekijät, jotka ovat vaikuttaneet teoksen syntyyn omana aikanaan, sekä tekijät jotka vaikuttavat meihin tarkastellessamme teoksia omana aikanamme. On otettava huomioon aikakauden tyyli, kulttuuri, ideologia ja politiikka.

Dosentti Vuorisen esitys rakentui lukuisista kuvallisista esimerkeistä eri aikakausilta ja kulttuureista. Muinaisen Egyptin ajalta näimme kuvan faarao Akhenatenista, jonka mahdollisesta sairaudesta myös Mika Waltarilla on oma tulkintansa teoksessaan Sinuhe egyptiläinen. Kuvassa kiinnittyy huomio faaraan feminiinisiin piirteisiin, joita voisi pitää merkinä tietystä oireyhtymästä. Toisaalta piirteet voidaan tulkita myös aikansa ideologia taustanaan: Faarao halusi olla alamaisilleen sekä isä että äiti.

Muina kuvanäytteinä dosentti Vuorinen esitti mm. mahdollisesti

rustonkasvuhäiriöstä kärsivän lyhytkasvuisen miehen, mahdollisesti polion seurauksena kumpurajalkaisen portinvartijan sekä selkärankatuberkuloosia esittävän keramiikkafiguurin. Viime mainitusta voidaan todeta, että arkeologiset löydöt vahvistavat, että muinaisessa Egyptissä esiintyi runsaasti tuberkuloosia.

Antiikin Kreikan ja Rooman aikaan tultaessa kirjalliset jäänteet lisääntyvät, jolloin kuvallisten lähteiden käytön tarve tautien historiaa tutkittaessa vähenee. Toki tautien kuvauksia tuoltakin ajalta on, kuvia mm. suonikohjuista ja kyttyräselistä.

Keskiajan Euroopan taudeista merkittävin oli musta surma ja sitä seuraavat ruttoepidemat, jotka herättivät ihmisissä kauhua. Uskonnon rooli korostui; ruttoa vastaan haettiin apua myös suojelupyhimyksiltä. Mm. Pyhää Sebastianusta ja Pyhää Rocchusta kuvattiin paljon tuon ajan taiteessa. Pyhä Sebastianus esiintyy ruttonuolten lävistämänä, Pyhällä Rocchuksella puolestaan on ruttopaise.

Toinen keskiajan Euroopan pelätty tauti oli lepra. Esimerkkinä lepra sairastavasta henkilöstä dosentti Vuorinen esitti kuvan, josta voidaan päätellä henkilön sairastavan lepra sillä perusteella, että kuvassa esiintyy muita leprasairauden tunnusmerkkejä: leprasairaiden säännelty pukeutuminen ja kello jota lepra sairastavien tuli kilkuttaa muita varoittaakseen. Renessanssin jälkeen lepra sairastavien ihomuutoksia alettiin esittää naturalistisemmin: täplät kasvoissa, ääreisjänteiden puuttuminen.

Kolmas keskiajan ja uuden ajan alun huomattava tauti on kuppa. Tästä dosentti Vuorinen esitti mm. puupiiroksen, jossa kuvataan, miten kuppaa tuohon aikaan hoidettiin. Mielenkiintoista nykykatsojalle on se, että tuon ajan akateemisen lääkärin tunnisti siitä, että hänet kuvattiin aina virtsapullo kädessä.

Esi-kolumbiaanisista intiaanikulttuureista dosentti Vuorinen käsitteli kahta: Moche-kulttuurin ja ns. kuiluhauta-kulttuurin realistisilta vaikuttavista keramiikkalöytöistä. Näissä keramiikkaesineissä on piirteitä, joita voitaisiin tulkita kuppa-sairauden kuvauksiksi, mutta yhtä hyvin ne voidaan liittää hedelmällisyysmagiaan. Keramiikkahahmot on yleensä löydetty hautalöytöjen yhteydessä, eikä veistoksissa esiintyviä esim. luustoepämuodostumia löydy haudan vainajalta. Kovin rohkeiden (vaikkakin houkuttelevien) tulkintojen kanssa kannatta olla siis varovainen.

Loppupäätelmänään dosentti Vuorinen esitti: ”Taiteilija ei muinaisessa Egyptissä, Amerikan korkeakulttuureissa tai keskiajan Euroopassa pyrkinyt ensisijaisesti kuvaamaan sairautta totuudenmukaisesti. Hänellä oli töissään tärkeämpiä sosiaalisia tai ideologisia ja poliittisia tavoitteita”.

Luennon jälkeen virisi aiheesta vielä vilkas keskustelu, jossa mm. eräs kasvuhäiriöihin erikoistunut erikoislääkäri pystyi osoittamaan vääräksi tulkinnan muinaisen Egyptin kuvaesimerkissä esiintyvistä taudista. Opimme siis kaikki esityksestä paljon, niin me maallikot kuin lääketieteen

ammattilaisetkin.

Taideterapian mahdollisuudet

Tilaisuuden toinen luennoitsija oli lääketieteen tohtori, psykiatri ja kuvataideterapeutti Katinka Tuisku, jonka esityksen aiheena oli taideterapian mahdollisuudet.

Taiteella ja ihmisen hyvinvoinnilla on voitu osoittaa olevan kiistaton yhteys. Taidetoiminnalla on suotuisia psyykkisiä ja fysiologisia vaikutuksia terveydentilaan ja hyvinvointiin. Jo psykoanalyysin toinen uranuurtaja C. G. Jung luokitteli luovuuden yhdeksi ihmisen perusvietteistä, Katinka Tuisku muistutti.

Ihminen rakentaa henkistä maailmaa symbolein, taiteen voidaan sanoa olevan kollektiivisen tiedostamattoman symbolinen ilmaus, tie tiedostamattomaan. Kuten taiteilija Rafael Wardi, joka on myös taideterapian uranuurtajia Suomessa, on todennut: ”Maalaus alkaa siitä, mihin puhe päättyy.”

Suomen taideterapiayhdistyksen määritelmän mukaan taideterapia on ”psykoterapeuttinen hoitomuoto, jossa vuorovaikutus tapahtuu sekä kuvallisen että sanallisen ilmaisun kautta.” Maailmalla taideterapia vakiintui hoitomuotona 1940-luvulla aluksi Yhdysvalloissa, Suomessa säännöllinen taideterapiatoiminta alkoi mielisairaaloissa 1960-luvulla.

Taideterapiassa kuten psykoterapiassa yleensäkin on eri opillisia suuntauksia: psykodynaamiset, kognitiiviset ja behavioraaliset, hahmoterapia jne. Taideterapiaa voi harjoittaa niin yksilö-, perhe- kuin ryhmäterapianakin. Se sopii kaikenikäisille, myös lapsille, nuorille ja vanhuksille. Sitä voidaan käyttää erilaisten psyykkisten häiriöiden ja kriisien hoitoon, kuntoutukseen ja ennaltaehkäisyyn: mm. depression, päihdeongelmien, skitsofrenian ja syömishäiriöiden hoitoon sekä vanhusten laitoshoidossa.

Katinka Tuisku korosti, että taideterapia ei edellytä potilaalta taiteellista lahjakkuutta. Eri välinein (maalivärit, liidut, hiili, savi) toteutettujen töiden pohjalta keskustellaan terapiatunnilla. Kyseessä on kolmiosuhde potilaan, kuvan ja terapeutin välillä.

Kuvailmaisuus tulisi nähdä voimavara-lähteenä, jolloin oman luovuuden käyttöönotto voi siirtyä myös muille elämänalueille. Itseilmaisun taidot kohenevat, konkreettisen teoksen luominen tuo tyydytystä ja pystyvyyden tunnetta.

Katinka Tuisku rytmitti luentoaan taideterapiassa syntyneiden runsaiden kuvaesimerkkien avulla. Potilaan toipuminen ja muutos konkretisoituu kuvasarjoissa. Näimme esimerkkejä, miten potilaat olivat kuvanneet mm. kipua, rikkonaisuutta, riittämättömyden tunnetta, masennusta. Syömishäiriöstä kärsivä potilas oli kuvannut itsensä ja piirteensä täysin vääristyneinä. Väkivallan uhriksi joutunut henkilö yritti purkaa traumaansa siitä, että hänen kimppuunsa hyökänneellä henkilöllä oli kauniit siniset silmät.

Kuvalla on merkitystä myös mielen näyttämönä, Katinka Tuisku totesi. ”Kuva luo välimatkaa epätoivotun yllykkeen ja itse konkreettisen teon välille. Kuvassa kaikki on mahdollista. Kuvassa voi tarkastella omia pelkojaan ja fantasioitaan kuin näyttämöllä. Kuvaan voi maalata korjaavan kokemuksen. Oman tarinansa voi kuvittaa uudella tavalla.”

Taideterapian tulevaisuuden haasteista Katinka Tuisku mainitsi mm. taideterapian vakiinnuttamisen näyttöön perustuvien hoitomuotojen joukkoon sekä taideterapeuttien ammattikunnan jäsentymisen ja integraation. Suomessa taideterapeutteja on noin 200, mutta kenttä on vielä kovin hajanainen.

Katinka Tuisku päätti esityksensä tiivistetysti: ”Taide taiteena ja taide terapiassa auttaa käsittelemään ja kohtaamaan ihmiselämään liittyviä kokemuksia.”

Myös tämän luennon jälkeen virisi vilkas keskustelu. Taideterapia ei ehkä vielä Suomessa ole niin laajassa käytössä kuin olisi mahdollista, mutta selvästi asia kiinnostaa niin lääketieteen ammattilaisia kuin tavallista yleisöäkin.

Teksti:
Lauri Pohjanpää
Kirjastos sihteeri
Terveystieteiden keskuskirjasto